

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

<https://doi.org/10.31820/f.30.2.4>

Sandra Požar

INVENTAR SAMOSTANA SV. MARIJE MAGDALENE U PORTU NA OTOKU KRKU (1734. – 1878.) KAO JEZIČNI IZVOR: GRAFIJA I FONOLOGIJA

dr. sc. Sandra Požar, Staroslavenski institut, sudec@stin.hr, Zagreb

izvorni znanstveni članak

UDK 003.349.1(497.5Krk)

2-523.6(497.5Krk)

811.163.42'282(497.5Krk)

rukopis primljen: 12. 10. 2018.; prihvaćen za tisak: 16. 11. 2018.

U članku se donosi pregled grafijskih i glasovnih značajka Inventara samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.), spomenika pragmatične glagoljske pismenosti franjevac trećoredaca, čiji sažeti upisi unatoč ustaljenosti i jezgrovitosti izraza nude vrijednu građu za jezičnopovijesno istraživanje. Usporedba zatečena stanja s opisima krčkih govora u literaturi (Lukežić, Turk 1998; Milčetić 1895) pokazala je uglavnom podudaranje jezične slike Inventara s doseljeničkim krčkim govorima koji se govore na prostoru nastanka rukopisa. No pojavljuju se i neke južnije dijalektne inovacije koje se ne mogu pripisati pisarima jer povijesni izvori ne potvrđuju prisutnost samostanskih članova s dotičnih područja.

Ključne riječi: *glagoljica; franjevci trećoredci glagoljaši; praktična glagoljska pismenost; povijest hrvatskoga jezika; čakavsko narječje; govori otoka Krka*

1. Uvod

Inventar samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku vođen je kurzivnom glagoljicom i, manjim dijelom, latinicom od 1734. do 1878. godine

u portanskom samostanu sv. Marije Magdalene franjevacu trećoredaca, a objavio ga je 2013. godine A. Badurina, dok je prve podatke o njemu iznio V. Štefanić 1960. *Inventar* kao povijesni spomenik izvor je podataka o povijesti redovničke zajednice franjevacu trećoredaca u Hrvatskoj, o lokalnoj povijesti otoka Krka, te o crkvenoj, liturgijskoj, društvenoj i gospodarskoj povijesti. Hrvatski franjevci trećoredci, kojima pripada samostan sv. Marije Magdalene u Portu, posebni su po tome što su najdulje u povijesti njegovali crkvenoslavenski jezik u liturgiji i glagoljicu u pisanju (do početka primjene odredaba Drugoga vatikanskoga koncila). Glagoljica se, kao što je poznato, rabila do duboko u novi vijek i za svakodnevne praktične potrebe, dakako i izvan trećoredskih krugova, a takvi su se tekstovi pisali čakavskim govornim jezikom. Tomu korpusu pripada i ovdje obrađivani *Inventar*.

Struktura popisa inventara određena je prostorima života i područjima djelatnosti redovnika: crkva, sakristija, kuhinja, blagovaonica, konoba, samostan, ljetina i blago. Inventar se popisivao svakih nekoliko godina, kada bi bio izabran novi gvardijan, koji je najčešće i obavljao popisivanje. Upisi u *Inventaru* više su ili manje ustaljeni, a izraz im je u svojoj ograničenosti sveden uglavnom na imenovanje predmeta i navođenje njihove vrste, kakvoće i količine. No unatoč oskudnosti izraza popisi pružaju neočekivanu količinu podataka vrijednih za jezičnopovijesno istraživanje. Upravo je bogatstvo građe bilo poticaj nastanku ovoga članka.¹

Narav je teksta praktična, te on stoga, doduše uz obojenost administrativnim stilom, bilježi govorni jezik. Osim toga, vrijedno je i to što je zbog naravi teksta svaki izraz datiran. Međutim, u vezi s bilježenjem govornoga jezika treba dodati važnu napomenu. U mlađem dijelu *Inventara* pojavljuju se neke jugoistočnije čakavske značajke za koje bi se očekivalo da upućuju na dolazak redovnika s dotičnih područja, a njima se mogu pridružiti i morfološke značajke koje upućuju čak i na štokavski utjecaj. No povijesni izvori, objavljeni u novije vrijeme, to ne potvrđuju. Naime, prema tabličnom pregledu u Botica, Kovačić, Kuhar 2015: 29–45 redovnici iz udaljenijih krajeva počeli su se u znatnijoj mjeri posinovljavati ovom samostanu tek nakon vremena pisanja *Inventara*. Stoga se može pretpo-

¹ Rad je nastao na temelju pripreme za (neodržano) izlaganje na znanstvenom skupu *Trećoredska glagoljaška tradicija u europskom kontekstu*, Zagreb, 2013. Istraživanje je obuhvatilo i morfološku i sintaktičku te leksičku razinu, ali ovdje se zbog ograničenosti prostora ti rezultati ne objavljuju. U zasebnom su radu također opisani rezultati jezičnoga dodira s romanskim idiomima (Požar 2018).

staviti da se u početku knjige piše na jeziku mjesta nastanka rukopisa (ugledanjem na prethodne upise), a kasnije je iz nekoga razloga taj „standard” počeo labaviti.

U daljnjem se tekstu prikazuju pojave na grafijskoj i ortografskoj te fonetsko-fonološkoj razini. Istraživanjem su obuhvaćeni svi glagoljicom ispisani listovi: od 1r (prije 1734²) do 80v b (1830). Latinični dio inventara nije uzet u obzir zbog višesmislenosti grafije.

Praktičnu pismenost, nasuprot svečanoj, bitno obilježava brzo pisanje čiji su rezultat česte pisarske pogreške. Neke su od njih u članku problematizirane, dok su neke morale biti zanemarene: ako bi posrijedi mogao biti pogrešan prijepis, previd ili pogrešna interpretacija priređivača (autora) ili redaktora.³

2. Grafija

Grafiji *Inventara* svojstveno je da različiti pisari imaju različita grafijska načela, ali na variranje se može naići i kod istoga pisara. Raznolikost je osobito izražena u pisanju glasa /j/, koji se zbog svoje glasovne specifičnosti i tradicionalno odlikuje različitim grafijskim ostvarajima. U glagoljaškoj je tradiciji uobičajen postupak, naslijeđen iz staroslavenske pismenosti, da se glas /j/ ne bilježi zasebnim znakom, nego se pretpostavlja prejutirani izgovor /e/ (katkad i /i/) na početku riječi i iza samoglasnika. Tako nalazimo tradicionalno pisanje *elovine* (74v a), *esena* (64v), ali i inovirane inačice: *jelovine* (4v), *jesena* (5r).⁴ Tradicionalna mogućnost da se glas /j/ u pismu obuhvati znakom za *jat* u *Inventaru* nije primijenjena jer je *jat* reflektiran, pa znak za *jat* prenosi slijed j + a, što je učestalo iza samoglasnika (npr. *Šakreštija*, *mobiliija*⁵ 4r) ili iza mekih suglasnika /l/ i /n/ čija mekoća nije drugačije obilježena, npr. *stargulja* (29v), *Kuhinja*, *pinjate* (40v). Slično vrijedi za slovo *ju*, koje bilježi slijed j + u (npr. *lušiju* 29r). Druga je tradicionalna mogućnost bilježenja glasa /j/ iskorištena: zasebnim grafemom *đerv*, koji je izvorno bilježio refleks praslavenske skupine *dj. No posve je

² Popisu iz te godine prethodi još jedan koji nije datiran.

³ Iako je autorica, sudjelujući u pripremi Badurinina izdanja, imala uvid u izvornik, u vrijeme pisanja rada nije bila u mogućnosti ponovno provjeriti u njemu sumnjiva mjesta.

⁴ Uz primjere se navodi oznaka mjesta u izvornoj paginaciji. Zagrade unutar riječi sadrže rekonstrukciju priređivača.

⁵ Priređivači su u transkripciji teksta dali grafičku obavijest o takvim znakovima kurziviranjem. Ovdje su, budući da se primjeri navode u kurzivu, ta mjesta napisana obično.

osobit način kojim neki pisari označavaju jotiranost odnosno bilježe glas /j/ pisanje znaka ‘ (apostrofa) iznad samoglasnika, npr. *Rifitori*’ (43r), što predstavlja svojevrsnu inovaciju u glagoljskoj pismenosti. U kurzivnoj glagoljici takav je znak doduše poznat, ali samo kao oznaka pojedinoga samoglasnika u određenoj funkciji, npr. *i* kao veznik ili *i* na početku riječi, slično kao što postoji inačica kurzivnoga slova *i* u tim položajima.⁶ Ovaj znak ne treba poistovjetiti s „izvornim” apostrofom (jerokom) koji je – uz manja ili veća odstupanja – kontinuantna znaka za stari poluglas. U Botica, Kovačić, Kuhar 2015: 24 ova je pojava, na tragu paleografskih smjernica V. Štefanića (usp. Štefanić 1969: 20), prepoznata kao oponašanje postupaka u priručnicima za opismenjavanje kojima su se trećoredci služili – glagoljskim početnicama, tj. bukvarima R. Levakovića i M. Karamana.⁷

Raznolikost bilježenja glasa /j/ dobro ilustrira mjesto gdje je on u prezentu glagola *biti* u tri uzastopna retka stranice 1v zabilježen na tri načina: (...) *kako e pismo / (...) je pismo / (...) pismo 'e*. Slično je na stranici 50v u dva susjedna retka: *škrinja; škrin'e*.

Glas /j/ može se, nadalje, pisati i grafemom *i*, katkad čak i ispred grafema *i* kojim se bilježi glas /i/: *kolonica na koi stooi kašetica* (16r). Konačno, glas /j/ može, doduše rijetko, biti zabilježen i grafemom *šta*, pri čemu je *šta* zamjena za *đerv*, obrnuto od starije glagoljske pismenosti u kojoj je postojala zamjena slova *šta* slovom *đerv*.⁸ Primjerice, oblik *majkača* (‘vrsta motike’) ponegdje se ostvaruje kao *mačkača* (22v), a da je riječ o glasu /j/, pokazuje pisanje sa *i* (*maikače*, 64v). Navedeno stanje pokazuje da su pisari poznavali stariju glagoljsku pismenost, ali su, s obzirom na praktičnu namjenu teksta, uzimali slobodu za iznalaženje novih rješenja.⁹

⁶ Osim toga, u 17. i 18. stoljeću može se u knjiškom kurzivu pojaviti točka iznad slova *i*, koja je bez funkcije, a tumači se kao rezultat latiničnoga utjecaja (usp. Žagar 2013.a: 362).

⁷ Ovo nije jedina potvrda takva načina pisanja. Ono je pronađeno u još jednom krčkom rukopisu iz podudarna vremena, *Zbirci legendi popa Duma Grege* iz Omišlja (1773).

⁸ Usp. Mihaljević 2014: 64–65.

⁹ Jednako je stanje – i s obzirom na raznovrsnost rješenja i s obzirom na nedosljednosti – u pragmatičnom glagoljskom spomeniku s istoga prostora i iz podudarna vremena: dubašljanskom *Trećem notarskom protokolu Jura Sormilića* iz 18. stoljeća (Bošnjak Botica, Botica, Galović 2016: 26). Upravo praktična namjena i njome uvjetovana brzina pisanja (koja povećava mogućnost pogreške) pokazuju se kao ključna potvrda Štefanićeve tvrdnje o 17. i 18. stoljeću kao o vremenu „nazadovanja” glagoljske pismenosti (Štefanić 1969: 17; nazadovanje se odnosi na ljepotu rukopisa, pa se shvaća uvjetno).

Označavanje mekoće odnosno jotiranosti osobito dolazi do izražaja pri bilježenju suglasnika /l/ i /ń/ odnosno sljedova $l + j$ i $n + j$ te njihovu grafijskom razlikovanju od suglasnika /l/ i /n/ koji se bilježe istim grafemima. Treba naglasiti da to označavanje nije svojstveno glagoljskoj tradiciji. Ipak, mekoću ne bilježe svi pisari.¹⁰ Usp. *ule* (10v) ~ *ul'e* (22v); *ula* (11r) ~ *ul'a* (24r), *ulja* (31v); *stergula* (40v) ~ *stargulja* (29v); *šuplača* (17v), *šupla* (25r) ~ *šupljača* (7v); *zemle* (45v) ~ *zemlje* (72v a); *badni* (60r) ~ *bad'ni* (26r); *kon* (68v b) ~ *kon'* (55v); *kostana* (10r) ~ *kostan'a* (30r), *kostanja* (46r); *ražni* (5r) ~ *ražn'i* (29v); *škrina* (44r) ~ *škrin'a* (14v), *škrinja* (41v); *noi* (32r) ~ *n'oi* (28v); *sridni* (36r) ~ *sridn'i* (29r); *manih* (14r) ~ *man'ih* (71r a). Nadalje, smjene su, kako je naprijed spomenuto, moguće i kod istoga pisara, u dva susjedna retka, npr. *zeml'e* ~ *zemle* (70v b), *manih* ~ *man'ih* (72v a), ili u razmaku od nekoliko redaka, npr. *kostana* ~ *kostanja* (60r). Na neujednačenost u pisanju apostrofa autori Botica, Kovačić, Kuhar 2015: 24 upozoravaju kao na opću grafijsku značajku trećoredskih spisa.

Znak sličan apostrofu ('), osim u navedenoj službi označavanja mekoće, rabi se mjestimično i kao tradicionalan grafijski ostatak nekadašnjega znaka za poluglas, npr. *z' manigi* (5r), *z' navíželu* (12r). No to je slučaj samo u starijem dijelu *Inventara*: posljednja je potvrda *z' Mikom* na stranici 26v iz 1752. godine. Ponegdje se tim znakom razbijaju konsonantske skupine: *z'del*, *z'dola* (24r), što je također poznato iz starije pismene tradicije kao mehanički unos znaka (usp. Mihaljević 2014: 68).

Kao grafijska osobitost može se spomenuti i upotreba grafema *ju* za glas /u/, npr. *ljušiju* 17r ~ *lušiju*, dakako, ako se isključi da je riječ o bilježenju glasovne pojave. Takva upotreba grafema *ju* nije nepoznata ni starijoj glagoljaškoj tradiciji.

Na grafijskoj su razini zanimljiva i kraćenja riječi. Skraćene riječi mogu biti označene titlom, kao što je bilo uobičajeno u crkvenoslavenskoj glagoljskoj tradiciji, npr. *sġa* = *s(veto)ga*, *sġa* = *s(ve)ta*. Neka kraćenja nisu označena titlom, ali su, zbog česta pojavljivanja ili na temelju tradicije, obična i očekivana, npr. *otc* za *otac*. No ima i kraćenja koja nisu česta i sustavna, nego su provedena *ad hoc*, pa se ne mogu smatrati nastavljanjem tradicije, npr. *Sakrameť* (24r). Na nekim mjestima nije jasno jesu li pojedina slova namjerno ispuštena, radi kraćenja – budući da je riječ o poznatim pojmo-

¹⁰ Kada ne bi bilo stalnoga variranja i da nije poznato današnje stanje, moglo bi se pretpostaviti da grafemi bez oznake mekoće bilježe depalatalizirani glas.

vima koji se ponavljaju – ili je riječ o pisarovoj pogrešci, ili pak o bilježenju glasovne pojave, npr. *bola(n)čun* (61v), *ku(hi)ni* (68r a).¹¹

3. Ortografija

Vrijedi spomenuti i uvođenje ortografije bliske suvremenomu latiničnom pravopisu, što se može pratiti i u pravnim tekstovima.¹² To se odnosi na pisanje velikoga početnoga slova u imenima, npr. *Jivu Žgaliću* (2r), te u pridjevu *svet: Svetim ulem* (16v).¹³

Druga je ortografska značajka to što je puntuacija uglavnom prešla u interpunkciju (usp. Žagar 2013: 287). Upotrebljavaju se ovi interpunkcijski znakovi: točka, zarez i točka-zarez. Točka se kao interpunkcijski znak pojavljuje na kraju uvodne rečenice svakoga popisa, gdje se navodi tko komu i kada izručuje inventar. Puntuacijsku ulogu točka ima još jedino iza brojeva.¹⁴ U oba je slučaja točka još uvijek na sredini retka. Zarez se može upotrijebiti za odvajanje rečenica, npr. *krave ke su na pašu, jesu na drugi libar* (20r); *štrite od mostira pol, a pol S(veto)ga Mikule* (48r); te za nabranje: *Slidi intrada, žito, vino i ule* (68v b). Slično vrijedi i za točku sa zarezom: *pod nastojanje; aliti prigledanje p(oštovanomu) ocu* (31v).

4. Fonetika i fonologija

Na fonetsko-fonološkom planu mogu se identificirati tipične srednjoočakavske glasovne pojave. One u osnovnim crtama odgovaraju današnjemu stanju konzervativnijega modela doseljeničkoga mikrosustava krčkih govora, tj. govorima Dubašnice, kako su ih opisale Iva Lukežić i Marija Turk (Lukežić, Turk 1998: 74–83). Međutim, u vezi s refleksima nekih prajezičnih glasova ili skupina slika koju pruža *Inventar* nije konzistentna. U tim je slučajevima provedeno dodatno istraživanje na obilno potvrđenim oblicima, na što se upozorava na dotičnim mjestima.

¹¹ Više usp. u odjeljku 4.3.

¹² Usp. primjerice upotrebu zarezova već u prijepisu *Istarskoga razvoda* iz 1546. (usp. Bratulić 1989).

¹³ Veliko se početno slovo piše katkad i na početku cjeline, tj. u naslovima: *Po crikvi roba* (67v a), što je bilo poznato i u crkvenoslavenskoj ortografiji.

¹⁴ Pitanje je je li u potvrdi *klišća . popečak . kana* (78r b) točka u funkciji zarezova ili je bilo predviđeno da stoji uz broj koji je ipak izostavljen kada je zatečen po jedan primjerak svakoga navedenog predmeta.

4.1. Samoglasnici

4.1.1. Refleks reduciranoga samoglasnika /ə/ u pravilu je uvijek /a/, npr. *bačav* (5r), *ovac* (20r), *ražan* (72v a). Jedina je iznimka oblik *sežen'* (15r, 1742.).¹⁵

Jaka vokalnost uočena je, osim u zamjenici *ča*, u vezniku *z* (od *sə*) (→ *za*): *sedlo* (...) *za s(vo)imi foramenti* (20r), iako je u takvoj okolini češće veznik stegnut s početnim suglasnikom sljedeće riječi.¹⁶

4.1.2. *Jat* je reflektiran kao /e/ i /i/ u skladu s Jakubinski-Meyerovim pravilom, npr. *leto* (19v), *leta* (21r, 24r, 28r, 31v itd.), *testo* (22v, 26r, 30r); *prid* (2r), *drivenih* (5r), *mriže*, *mihi*, *sviće*, *sikir* (19v), *misit* (22v), *nemirena*, *vrić* (20v), *crikva* (24r), *oriha*, *vrić* (30v), *sviće*, *mihi*, *mriže*, *svitila*, *potriba*, *sikir*, *slidi* (31r), *sridn'i* (33r), *pinica* (48v), *cipat* (64v), *Slidi* (68v b). Ikavskim refleksima može se dodati i ostvarivanje na kraju riječi (brojeva i priloga): *dvi* (1v); *ovdi* (20r), *drugdi* (31v), *kadi* (44v).

Budući da su uočena i odstupanja od pravila, stanje je provjereno na tri obilno potvrđene osnove: **zděl-*, **běl-* i **cěl-*. Potvrđeni oblici razvrstani su s obzirom na usklađenost s pravilom, odstupanje od pravila zbog ujednačenosti paradigme (u korist ekavskih oblika) ili ujednačenosti s osnovom i nemotivirano odstupanje od pravila (u korist ikavskih oblika). Provjera je dala rezultate koji su prikazani u tablici 1.

Tablica 1. Refleks jata u riječima s osnovama **zděl-* **běl-* i **cěl-*¹⁷

REFLEKS OSNOVA	PRAVILNOST (Jakubinski – Meyer)		ODSTUPANJE	
	E	I	Analogijsko	Nemotivirano
* <i>zděl-</i>	4	7	11	5
* <i>běl-</i>	15	25	53	3
* <i>cěl-</i>	7	6	12	14
Ukupno	26	38	76	22
Ukupno Prav./ Odstup.	64		98	

¹⁵ Autor je upisa gvardijan fra Mikel Brzac, kojemu podrijetlo nije pobliže poznato, nego se navodi samo „otok Krk” (usp. Botica, Kovačić, Kuhar 2015: 30).

¹⁶ Usp. odjeljak 4.2.6.

¹⁷ Brojke označuju broj mjesta (stranica), a treba napomenuti da se na nekim stranicama dotični oblik pojavljuje i više puta (dva ili tri).

Iz tablice je vidljivo da ima znatno više slučajeva koji odstupaju od pravila nego onih koji su s njim u skladu, ali da se velika većina njih ipak može tumačiti ujednačenjem s polaznim oblikom.¹⁸ Ipak, količina nemotiviranih odstupanja u korist ikavskih oblika upućuje na prisutnost ikavskoga elementa, odnosno labavljenje lokalne norme.

4.1.3. Uz slogotvorno /r/ pojavljuju se kao popratni samoglasnici /e/ i /a/, a katkad je on zabilježen bez toga samoglasnika, npr. *černimi* (6r), *derva* (16r), *černe*, *mertvih* (17r), *čerlenih* (24v), *stergula* (40v), *kerčice* (50r), *serpi* (78v a) ~ *svardli* (14r), *darva* (24r), *svardal* (26v), *karčica* (33v), *stargulja* (36r), *naiparvo* (73v a), *srebarni* (74r a) ~ *drva* (4r), *strgula* (13r), *svrdal*, *svrdli* (14v), *črnu* (21v), *crni* (56v). Ni kod ove pojave nema ujednačenosti, nego se inačice uočavaju i kod istoga pisara, i to u neposrednoj blizini. Tako primjerice na stranici 24v najprije nalazimo *z' muštre crne*, dva retka niže: *z' muštru čarnu*, potom četiri retka niže, na 25r: *od beden černih bilih i čerlenih*, i opet dva retka niže: *paramenat S(veto)ga Mikule crni stari*. Usp. i u dva susjedna retka: *svrdal za glavine 1 / sverdli drugi* (18v), te u istom retku: *verči od već varsti* (80r a). Načelan razlog tomu variranju može se tražiti u artikulacijskom položaju popratnoga samoglasnika, koji se u dubašljanskim govorima (danas) nalazi između kratkoga /a/ i /ə/ (Lukežić, Turk 1998: 77), što je kod pisara moglo izazvati nesigurnost u način njegova bilježenja. Drugi bi razlog mogao biti nedovoljno posvećivanje pozornosti jeziku s obzirom na to da dokument ima samo praktičnu namjenu.

Istraživanje dobro potvrđenih osnova pokazuje da osjetno prevladavaju potvrde sa *er*: *derv-* (93 potvrde) ~ *darv-* (20) ~ *drv-* (19); *cern-* (45) ~ *čern-* (24) ~ *crn-* (9) ~ *carn-* (7) ~ *čarn-* (2) ~ *črn-* (2); *verč-* (28) ~ *vrč-* (13) ~ *varč-* (1); *cerlen-* (22) ~ *čerlen-* (16) ~ *crlen-* (8) ~ *črlen-* (2) ~ *čarlen-* (2) ~ *carlen-* (1); *mertv-* (16) ~ *martv-* (11) ~ *mrtv-* (8). Međutim, kod nekih je osnova stanje drugačije. Može prevladavati slijed *ar*, kao u slučaju leksema *karpatur-* (28) ~ *kerpatur-* (9) ~ *krpatur-* (8) i *stargul-* (6) ~ *stergul-* (2) ~ *strgul-* (2); može prevladavati inačica bez popratnoga samoglasnika, kao u slučaju *svrd-* (9) ~ *svard-* (3) ~ *sverd-* (1); ili broj potvrda *er* i *ar* može biti

¹⁸ Konačno, polazni nominativni oblik se i smatra jedinim relevantnim (usp. Lukežić, Turk 1998: 24–25). Ima pojava koje se samo mjestimično ne slažu s pravilom, ali je o njima teško raspravljati jer je izvornik mjestimično dosta teško čitljiv, pa je pri njegovu prijepisu moglo doći do zamjene slova *i* i *e*, koji su u kurzivu slični. Naime, slovo *e* mjestimice je vrlo slično desnomu dijelu slova *i*, a početni potez lijevoga dijela slova *i* – koje je u kurzivnoj glagoljici polegnuto – vučen odozgo prema dolje, može biti slabije vidljiv.

izjednačen, kao u *karč-* (10) ~ *kerč-* (10) ~ *krč-* (3). Teško je iz ovoga nešto zaključiti, s obzirom na spomenuto variranje unutar istih inventarnih popisa, osim to da je popratni samoglasnik češći nego slogotvorno /r/ bez popratnoga samoglasnika.

4.1.4. Sekundarno slogotvorno /r/ običnije je u stranim riječima: *tabrnakul* (9r, 24r), *frmentuna* (11r), *Petrlin* (21r, 21v). U čakavskom glasovnom materijalu o njemu bi mogao posredno svjedočiti oblik *prenašli* u potvrdi *zač smo ih prenašli* (19r), gdje se oblik sa sekundarnim slogotvornim /r/ može pretpostaviti kao prijelazni oblik od polaznoga *pronašli*, koji zatim dobiva popratni samoglasnik /e/, a koji pak može biti metateziran (*pronašli* → **prnašli* → **pernašli* → *prenašli*).¹⁹

4.1.5. Slogotvorno /l/ nije sačuvano, usp. *vuna*. To jasno upućuje na doseljeničke krčke govore (usp. Lukežić, Turk 1998: 77, 91).

4.1.6. Protetsko /j/ ispred /i/ očekivano je s obzirom na stanje opisano u literaturi (Lukežić, Turk 1998: 81; Miloš 2015: 170; usp. i Milčetić 1895: 113), npr. *Jivu* (2r). Nasuprot tomu susreće se obrnuta pojava da se /j/ se ispred /i/ na početku riječi na nekim mjestima ne bilježi: *idro* (1r) ~ *jidro* (usp. glagol *jadrit*).

4.2. Suglasnici

4.2.1. U suglasničkom sustavu uglavnom se zatječu glasovne pojave koje upućuju na čakavsku težnju artikulacijskomu rasterećenju, koja se ostvaruje kao pojednostavnjenje (usp. Lukežić, Turk 1998: 30). To se odnosi i na pojedine suglasnike i na suglasničke skupine. Tako se afrikate mogu zamjenjivati frikativima, npr. *č, ć* → *š* (*bnetaških* 6r, *razlišni* 10v, *težaške* 15v, *mertvaški* 75v; *pokušne* 9r). Međutim, treba napomenuti da su neki od tih oblika, kao *razlišni* i *pokušne*, iznimni u odnosu na suparnički oblik s afrikatom.²⁰

4.2.2. Na djelu je i zamjena sonanata *m* → *n*: *rinski* (17r), *ozinca* (20r), *ozinčene* (20r). Treba dodati da prijelaz *m* → *n* na kraju riječi u pravilu izostaje, barem koliko se može utvrditi. Naime, rijetki su oblici u kojima bi ta pojava mogla biti posvjedočena, usp. *s' patenom* (21r), *svoim kavadunom*

¹⁹ Usp. takav slučaj kod posuđenice *frementun* (Požar 2018).

²⁰ Takvo je stanje i u potvrdama koje navodi Milčetić 1895: 110, a isto naglašava I. Miloš za suvremeno stanje (Miloš 2015: 173).

(53v), *svoim jarmižem* (77r a); *dim* (15r), a brojevi su češće pisani brojkama. Osamljene su potvrde prijelaza $m \rightarrow n$ kod imenice *s Anton Dubašlančičen* (75r)²¹ i kod zamjenice *na istin* (69r a, 77v a).

4.2.3. Pojednostavnjuju se suglasničke skupine, početne: $pš \rightarrow š$ (*šenica*, *posvuda*),²² $str \rightarrow sr$ (*srić* 34v),²³ $štr \rightarrow šr$ (*šrapuntini* 68v a), $škr \rightarrow šr$ (*šrinja* 41r); i nepočetne: $ts \rightarrow s$ (*hrvaske* 15r), $kt \rightarrow ht$ (*lahti* 65v).

Težnji pojednostavnjenju odupire se suglasnik /l/. Naime, promjena $l \rightarrow j$ nije provedena: *ule* (5v), *postilu* (6r), *deblega* (14r), *žmuli* (19v),²⁴ *stargulja* (29v), *bolih* (48v), *konople* (51v), *zemle* (74r b), osim u dvjema stranim riječima (*luja* 47v, *Veju* 68v a).²⁵ To donekle odudara od današnjega stanja, u kojem postoje obje mogućnosti, čak i kod istih govornika (usp. Lukežić, Turk 1998: 80).²⁶ O odupiranju navedenoj težnji može se vjerojatno govoriti i u slučaju čuvanja završnoga /l/: *maštel* (30v), *kotal* (48v), *karatel* (58r); *bil* (79v a).²⁷

U suprotnosti je s težnjom pojednostavnjivanju prijelaz $ps \rightarrow pc$ u obliku *pca* (*veruge ke stoe na pca*, 50r, 55r), koji je zabilježio i I. Milčetić (1895: 110). Pojava bi se mogla objasniti preventivnim razlogom, odnosno nastojanjem da se izbjegne pojednostavnjivanje $ps \rightarrow s$ koje bi dovelo do manjka obavijesti zbog oskudna glasovnoga sastava.

4.2.4. Zabilježeno je daljinsko jednačenje: *kupnena* (75r) ~ *kuplena* (usp. Miloš 2015: 174). No u slučaju većine potvrda (*šežen'* 15r, *žežan* 'sežanj' 11r, *zelezna* 25v, *zelezni* 26v, 30r, *ožimčene* 31v, *zelezo* 76r, *želeža* 70v b) možda se može pomišljati na utjecaj cakavizma drugoga tipa koji je svojstven govornima na jugu otoka (Baška, Batomalj i Jurandvor; Lukežić, Turk 1998: 62–63), pri čemu bi pisar bio nesiguran u to kako u pismu fiksirati /ž/, iako treba reći da povijesni izvori (Botica, Kovačić, Kuhar

²¹ U riječi *Anton* nije provedena ta glasovna promjena, nego se ime, očito zbog pogreške, pojavljuje u nesklonjenu obliku.

²² Bilježi i Milčetić 1895: 110.

²³ Budući da autorica nije mogla provjeriti stanje u izvorniku i utvrditi je li posrijedi možda ligatura slova *t* i *r* (pa je mjesto pogrešno preneseno), taj primjer treba uzeti sa zadržkom.

²⁴ Budući da je današnjemu dubašljanskom govoru svojstven ostvaraj *žmuj* (Spicijarić 2009: 19), može se zaključiti da se navedeni oblik ostvarivao sa /l/, a ne sa /l/.

²⁵ Samo *l* i u Milčetić 1895: 108.

²⁶ U Miloš 2015: 173 navodi se samo /j/.

²⁷ Isto je i danas (Lukežić, Turk 1998: 81–82).

2015) pokazuju samo iznimnu zastupljenost samostanskih posinovljenika s toga područja u vrijeme nastajanja *Inventara*.²⁸

4.2.5. Potvrđeno je dodirno razjednačivanje, npr. *slavnice* (8v) ~ *slamnice*, kao i razjednačivanje na daljinu: *bervijali* (74r a) ~ *bervijari*, *škandalet* (1r) ~ *škaldalet*, *multar* (57v) ~ *mortar*, *rankurić* (19v) ~ *rankunić*.²⁹

4.2.6. Udvojeni se suglasnici na granici riječi u pisanju stežu: *ss* → *s* (*važi Svetim ulem* 16v, *krave domaće svoimi telci* 77r a), *kaleži od srebra svoimi patenami* 79v b); *dd* → *d* (*propelce o drva* 6v); *tt* → *t* (*za misi testo* 26r); (*čš* → *šš* → *š*³⁰ (*vrči od vešurte* 10r, ← *već šurte*).

4.2.7. Potvrđena je druga palatalizacija u nominativu množine muškoga roda, koju Milčetić u Dubašnici bilježi samo u slučaju *g* → *z* (*vrazi* ~ *grihi*, *orihi*; Milčetić 1895: 110). Zbog neujednačenosti oblika pojava je provjerena na češćim riječima, što je potvrdilo dvojnost: *banci* (30 potvrda) ~ *banki* (14), *naglavnici* (8) ~ *naglavniki* (3). Pritom treba naglasiti da su palatalizirani oblici prisutni u cijelom *Inventaru*, dok se oni nepalatalizirani susreću u pravilu u njegovu mlađem dijelu (od 1773. godine).

4.2.8. Sekundarni nosni sonant više je puta zabilježen u pridjevu *dunbok* (npr. *dunboki* 49r).

4.2.9. Unatoč čuvanju suglasničke skupine *čr*, češća je skupina *cr*, usp. *crlen* (8 puta) ~ *črlen* (2 puta); *crn* (9) ~ *črn* (2). No takvih je potvrda ukupno manje nego onih gdje je skupina razbijena samoglasnikom, npr. *cernih*, *cerlenih* (16v); *čerlen* (42v).³¹ Takva neujednačenost nije strana ni srednjočakavskom ni južnočakavskom dijalektu, a često je, osobito na jugu, uvjetovana cakavizmom (usp. Lisac 2009: 102; 144).

4.2.10. Skupina *və* u prijedlogu reflektirana je kao *u*, i to ne samo u vrlo čestu spoju *usve* odnosno *use* nego i kad je prijedlog slobodan: *u noi* (9v), *u crikvi* (32r), *u noii*, *u komu*, *u pišidu* (42r), *u kuhini mobilija* (66v a). To je očekivano s obzirom na stanje u dubašljanskim govorima (Lukežić, Turk 1998: 79).

²⁸ Samo fra Ivan Čeperić iz Baške, posinovljen 1740. godine (usp. Botica, Kovačić, Kuhar 2015: 31).

²⁹ Zanimljivo je da je ista promjena (s drugim rezultatima) već ranije bila provedena u toj riječi. Naime, posuđenica *rankun* postala je daljinskim jednačenjem *l* → *n* prema talijanskom *roncolo*, odnosno mletačkom *roncola* (usp. Turk, Spicijarić Paškvan 2015: 208).

³⁰ S prethodnim jednačenjem po mjestu tvorbe.

³¹ Usp. odjeljak 4.1.3.

4.2.11. Skupina *sə* u vezniku prelazi u *z* ispred samoglasnika ili sonanta: *z uzdu* (20r), *z' voli* (15v), *z' Mikom* (8r), *z' merli* (22r), *z manigi* (57v), *z nihovimi* (12r), *z negovimi* (74v). Takav ostvaraj potpuno prevladava nad onim izjednačenim po mjestu tvorbe, koji je potvrđen samo jedanput: *š' nihovimi* (72r b).

4.2.12. Početna skupina *vəs-* ostvaruje se na dva načina, zastupljena u podjednakoj mjeri: s redukcijom početnoga /v/, kao *s-*, i s metatezom, a ta dvojnost odgovara doseljeničkim govorima (redukcija u konzervativnijim, a metateza u inovativnijim; usp. Lukežić, Turk 1998: 211; 252). Refleksi skupine najčešće su potvrđeni u oblicima *use* i *usve*. Unatoč mjestimičnu smjenjivanju tih dvaju oblika u starijem dijelu *Inventara*, može se utvrditi da oblik s metatezom preteže u njegovu mlađem dijelu, počevši s godinom 1784. (str. 62v). No budući da je navedeni oblik okamenjen, kao važniji su promotreni oblici slobodne zamjenice i njezinih izvedenica, koji su potvrdili dvojnost, npr. *se* (5 potvrda); *sega* (4); *sih* (2); *sagdani* (5); *sakidani* (5) ~ *sve* (5); *svega* (2), *svaka* (8).

4.2.13. Početna odnosno veznička skupina *iz* prelazi u *z*: *z Rudine* (14r).

4.3. Mogućnost tumačenja pojava koje se doimaju kao pogreške

U uvodu je napomenuto da su u *Inventaru* zbog praktične naravi teksta i nastajanja njegovih popisa u brzini česte pisarske pogreške. Ipak, pri proglašavanju nekoga oblika riječi pogreškom valja biti na oprezu jer u nekim slučajevima može biti riječ o govornoj osobitosti. Tako se primjerice za potvrdu *tavalol* (18r) ~ *tavajol* može, umjesto pogreške, pretpostaviti izgovor [tavaljol] i stoga se posuđenica može odrediti kao talijanizam, a ne venecijanizam. U potvrdi pak *dupriri* (63v) ~ *dupliri* prvo *r*, ako nije pogreška uzrokovana anticipacijom sljedećega sloga, moglo bi biti rezultat jednačenja na daljinu, iako je težnja razjednačivanju osjetnija nego težnja jednačenju.

U obliku *lancu(n)* (18v) u prijepisu je rekonstruirano završno *n* jer mu je tu svakako mjesto. No možda oblik bez *n* u izvorniku ne treba smatrati pisarskom pogreškom, nego je riječ o nazalnom ostvaraju fonema /u/, na koji je prenesena nazalnost završnoga /n/ koji je ispao. Takav je ostvaraj značajka nekih srednjočakavskih govora (usp. Lisac 2009: 100).³² Da posri-

³² Usp. kako Milčetić govori o nosnom izgovoru: „Dobašlanin će reći: *kâmo*, *tâmo*, a na Cresu kažu: *kân*, *tân*, i to nekako na nos.” (Milčetić 1895: 111).

jedi nije pogreška, mogla bi govoriti činjenica da se oblik *lancu(n)* pojavljuje dvaput u istom retku (18v), dok u obliku *lancuni* u sljedećem retku *n* nije izostalo zbog heterosilabičkoga položaja slijeda *un*.

Slične su potvrde *Sakrameť* (24r) i *bola(n)ćun* (61v) za koje nije sigurno je li riječ o nazalizaciji vokala ili su posrijedi prigodne (*ad hoc*) skraćenice, kakve su uobičajene i drugdje u *Inventaru*, ili ipak pisarske pogreške nastale u brzini.

Oblik *pet* (64r) umjesto *peć* mogao bi upućivati na reduciranje čakavskoga donjoalveolarnoga /ć/ [t'], odnosno pokazivati utjecaj izgovora na pisanje.

5. Zaključak

U članku se donosi dio rezultata istraživanja jezika *Inventara samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.)*: grafijske, ortografske i glasovne pojave. Nekim podatcima treba pristupati s oprezom jer su kod pojedinih fonoloških pojava uočene neujednačenosti i velike varijacije. To se odnosi na reflekse jata, popratne vokale uz slogotvorno *r* i skupinu *čr/cr*. Ipak, opća jezična slika *Inventara*, osobito njegova starijega dijela, upućuje na doseljeničke krčke govore kako su opisani u literaturi, suvremenoj (Lukežić, Turk 1998) i onoj vremenski bližoj istraživanomu izvoru (Milčetić 1895), uz blagu obilježnost administrativnim stilom. Utvrđena variranja – s navedenim iznimkama – više su odraz grafijske neujednačenosti, labavosti norme i nedoumica nego stvarnih jezičnih razlika.

U grafiji ima nekih sasvim osobitih rješenja, koja su jedva poznata u ostatku glagoljske pismenosti (bilježenje mekoće i glasa /j/ znakom sličnim apostrofu iznad dotičnoga odnosno prethodnoga grafema), a treba naglasiti i naznake modernoga pravopisa: sustavno pisanje velikoga početnoga slova i interpunkcijske znakove.

Izvor

Badurina, Anđelko (2013) *Inventar samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.)*, Glosa Rijeka i Provincijalat franjevac trećoredaca glagoljaša Zagreb.

Literatura

- Botica, Ivan, Vinko Kovačić, Kristijan Kuhar (2015) *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717. – 1914.)*, Provincija franjevac trećoredaca glagoljaša i Staroslavenski institut, Zagreb.
- Tomislava Bošnjak Botica, Ivan Botica, Tomislav Galović, prir. (2016) *Hrvatskoglajolski notarijat otoka Krka : Notari Dubašnice, sv. 1. Treći notarski protokol Jura Sormilića (1726. – 1734.)*, Hrvatski državni arhiv, Staroslavenski institut, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Povijesno društvo otoka Krka, Zagreb.
- Bratulić, Josip, prir. (1989) *Istarski razvod*, Istarska književna kolonija Grozd, Pula.
- Lisac, Josip (2009) *Hrvatska dijalektologija 2: Čakavsko narječje*, Golden marketing i Tehnička knjiga, Zagreb.
- Lukežić, Iva, Marija Turk (1986) „Mjesni govor Milohnića”, *Otok Krk: Zapadni dio*. Krčki zbornik, 16, 231–253.
- Lukežić, Iva, Marija Turk (1998) *Govori otoka Krka*, Libellus, Crikvenica.
- Mihaljević, Milan (2014) „Pismo i fonemski sustav”, *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, priredio M. Mihaljević, Hrvatska sveučilišna naklada i Staroslavenski institut, Zagreb, 49–90.
- Milčetić, Ivan (1895) „Čakavština Kvarnerskih otoka”, *Rad JAZU*, 121, 92–131.
- Miloš, Irena (2015) „Fonološki opis govora Dubašnice”, *Hrvatski dijalekto-
loški zbornik*, 19, 169–177.
- Požar, Sandra (2018) Čakavsko-romanski jezični dodir u *Inventaru samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.)*, Od fonologije do leksikologije: Zbornik u čast Mariji Turk, ur. Diana Stolac, Filozofski fakultet, Rijeka, 291–311.
- Štefanić, Vjekoslav (1960) *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.
- Žagar, Mateo (2013) *Uvod u glagoljsku paleografiju 1 (X. i XI. stoljeće)*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- Žagar, Mateo (2013a) Hrvatska pisma i pravopisi u 17. i 18. stoljeću, *Povijest hrvatskoga jezika, 3. knjiga: 17. i 18. stoljeće*, ur. Radoslav Katičić i Josip Lisac, Croatica, Zagreb, 343–369.

SUMMARY

Sandra Požar

INVENTORY OF THE MONASTERY OF ST. MARY MAGDALENE IN PORAT ON THE ISLAND OF KRK (1734 – 1878) AS A LINGUISTIC SOURCE: WRITING AND PHONOLOGY

The paper presents a review of the writing system and the orthographic and phonological features of the Inventory of St. Mary Magdalene in Porat on the island of Krk (1734–1878), a source representative of pragmatic Glagolitic literacy of the Franciscan Third Order Regular. The intention was to show that a text that seems to be scarce and monotonous can be a valuable source of dialectological material. The recorded phenomena were compared with the extant descriptions of the Krk dialects in literature: those of present-day dialects (Lukežić, Turk 1998) and of those that are almost contemporary to the respective source (Milčetić 1895). The general linguistic picture of the Inventory, especially its older part, shares traits with the immigrant dialects present on the island of Krk, slightly marked by the administrative style. On the phonological level the picture that the Inventory provides is, however, not consistent. This refers to the reflexes of the phoneme *yat*, to the vowels accompanying the syllabic *r*, and to the group *cr / čr*. Although we would expect that these innovations were introduced by the speakers of dialects which contain these traits, recently published historical sources containing information on the origin of monastic members do not support this assumption.

The identified variations in writing are more of a reflection of the lack of uniformity in writing, of looser norm and doubts, than of actual language differences. Some writing solutions which are barely known in other Glagolitic texts (marking of palatality and the phoneme *j* with a mark similar to the apostrophe above the respective or preceding grapheme) and indications of modern orthography (capital letters and punctuation marks) must also be emphasized.

Keywords: *Glagolitic script; Glagolitic friars of the Franciscan Third Order Regular; pragmatic Glagolitic literacy; history of the Croatian language; Chakavian dialect; dialects of the island of Krk*